

förvisso inget tvivel om att gården och regionen bär på en intressant och viktig historia, och säkert kan särskilt finskbördiga svenska läsare i Sverige finna detta historiska arbete angeläget, men personligen förmår inte författarna lyfta denna gårds och trakts historia till en bredare eller högre angelägenhetsnivå, vilket kan göra läsningen en aningen tröttnande. Den är inte heller tillräckligt passande som coffee-table book, trots sina rikliga och vackra bilder och illustrationer. Dock finns ingen anledning att inte rekommendera arbetet för den som är specialintresserad av denna typ av kulturhistoriska verk, ett viktigt arbete har definitivt genomförts av författarna.

Henrik Brissman, Lund

Janken Myrdal: *Boskapsskötseln under medeltiden. En källpluralistisk studie.* Nordiska museets handlingar 139. Nordiska museets förlag, Stockholm 2012. 310 s., ill. ISBN 978-91-7108-555-9.

Med sitt konsekvent metodologiska förhållningssätt genomför Janken Myrdal i denna sin första större, uttalat källpluralistiska studie den undersökning som ursprungligen var tänkt som en andra del av hans doktorsavhandling, *Medeltidens åkerbruk. Agrarteknik i Sverige ca 1000–1520* (1985). I ett annat sammanhang kommer jag att utförligt behandla källpluralismens metodiska finesser på det kulturhistoriska området (se *Ethnologia Scandinavica* 2014), varför denna recension uteslutande kommer att uppehålla sig vid de faktiska och säkra resultaten av den myrdalska undersökningen jämte att ge en bild av boken som helhet. Vilka är de konkreta resultaten av tillämpningen av källpluralismen vid studiet i boskapsskötseln under medeltiden? Vilka nya kunskaper har tillkommit på det fältet?

Bokens speciella karaktär gör emellertid att det är svårt att helt göra den rättvisa i den här formen. Det får blott bli min ambition att söka locka läsare till denna fascinerande bok genom att antyda något av hela den bukett av alla aspekter på den medeltida människans vardagsliv som boken faktiskt myllrar av, och säga: ”Prosit!”

Halva boken, på omslaget representerad av den blygsamma underrubriken, upptas av författarens gedigna genomgång och presentation av den källpluralistiska metoden. Denna är dock av resonerande

karaktär och ska därför inte behöva vara ägnad åt att avskräcka den läsare som intresserar sig mer precis för boskapsskötseln under medeltiden, som ju utgör verkets huvudtitel. Först framme vid den andra halvan är det dags att lägga samman texten till en som påminner mer om den tidigare doktorsavhandlingens, dock inte alls i en form som liknar denna, fastän nu med en än starkare och tydligare preciserad underbyggnad än avhandlingen hade. Detta kan samtidigt ses som ett numera väl mognat svar på den kritik Myrdal mötte för sin avhandling, speciellt vad gäller metoden för hur han använde sig av det skiftande källmaterialet och som ansågs vara alltför outtalad.

En viss inskränkning i det föreliggande arbetet gäller hästar, med motiveringen att detta kräver alltför stora utvinkningar mot andra områden. Därmed saknas också dragdjur och seldon och den livliga debatten om hästen och oxen som dragdjur. Trots detta innehåller boken många brottstycken som berör hästen. Inte heller frågor beträffande antalet djur, besättningarnas åldersstruktur, avel och betäckning behandlas, men dessa senare avser Myrdal att återkomma till. Till de mer tydligt frånvarande aspekterna hör husdjurens sjukdomar och kastrering, jämte svin och fjäderfän som på grund av sin karaktär skulle fordra en särskild studie, som t.ex. biskötseln redan har fått. Likaså har avsnitt om fodertäkt och hägnader lämnats åt sidan, liksom boskapsskötselns produkter med undantag av mjölkhanteringen.

Den ovane läsaren av källpluralistiska arbeten varnas av författaren för det delvis katalogartade innehållet som inleds med *träarkeologi och mejerihantering*. Här konstaterar författaren att med undantag av Nordsverige ersattes vidjeklaven från 1200- och 1300-talen och senare av klave med läsbräda. Den senare tog längre tid att tillverka och har en mer adekvat konstruktion och var troligen även tidsbesparande. Just denna förändring utgör ett uttryck för något som kanske inte omedelbart kan anses banbrytande. Snarare är detta att betrakta som ett exempel på en långsam teknikförändrings *små* detaljer, som sedda i ett *större* sammanhang möjligen kan ge förståelse också för de riktigt *stora* förändringarna. Vidare konstateras att stötkärnan sannolikt infördes i norra Skandinavien på 1200-talet, och att denna förde med sig även andra specialiserade träföremål in i människornas vardagsliv, såsom gräddsättningskärl. Troligt är också att hårdosten med löpe introducerades senast från skiftet mellan 1200- och 1300-talen i Sverige,

och att även denna förändring förde med sig ett antal specifika träföremål, t.ex. i form av ostrännor för avrinning eller ostkorgar för lufttorkning.

Framställningen fortsätter därefter systematiskt med vad som främst bygger på de skriftliga belägen för varje speciellt studerad del av boskapsskötseln, vilken alltså inte utgör annat än en konkret tillämpning av den källpluralistiska metoden på ett helt forskningsområde:

- 1 *Betesmarkerna* inklusive bl.a. betets reglering, inhägnader och fåbodar. Här påvisas att städernas betesrättigheter efter 1350 stärktes, och att det under hela tidsperioden efter medeltiden och mot nya tiden skedde ett successivt utökat nyttjande av utmarkerna varför konkurrensen om betet i närheten av byarna inte blev lika hård som under högmedeltiden, endast med undantag av en period efter 1350. I Norge fanns fåbodar i drift, kanske även i Dalarna, men först efter medeltiden skedde en spridning till övriga norra Sverige som en del i det utsträckta betet kring byarna. Myrdal antar att man här tidigare i stället haft ett slags arbetseffektivt vallande i byarnas närhet, med inhägnade områden och hinderdon men under mänsklig tillsyn.
- 2 *Sommarbetet* med betesperioder, intrång på betesmarker, olika färar för djuren och rovdjursjakt. Brist på foder gjorde att särskilt nötkreaturen släpptes ut tidigt och togs in sent, och aveln var inriktad på att skapa lugna djur. Vargangrepp och drunkning tillhörde de vanligaste farorna, och troligen organiserades skalljakt på varg under 1200-talet i stora delar av landet. Men vargproblemen ökade sannolikt efter pestepidemierna. Ett **än** mer vardagligt problem var dock insekter som tvingade herdarna att göra upp eldar **för att skydda djuren**. Bortkomna djur var ett annat problem, och mycket kraft ägnades åt att få dem att komma tillrätta. Rena stölder av större djur var ovanliga, men desto vanligare när det gällde de mindre djuren.
- 3 *Sommarskötselns föremål och utrustning* såsom tjudring, hinderdon, skällor och märkning. Den arbetskrävande tjudringen var inte så vanlig i norra Skandinavien, men förekom ofta i övrigt. I norr brukades hinderdon i stället som regel, och flockdjuren hade normalt ett ledardjur som bar skälla. Speciellt på Gotland var djuren märkta på grund av utgångsdriftens stora betydelse.

- 4 *Herden och vallaren* och deras metoder och utrustning. I äldsta tid skötte i allmänhet manliga trälrar om vallningen av djuren. Under 1200- och 1300-talen blev det i stället vanligt med vuxna manliga yrkesherdar, men för norra Sveriges del finns det inga bevarade belägg. Senare ersattes dessa yrkesherdar av vallning på turgång i byarna, men under 1500-talet var det i stället kvinnor och barn eller ungdomar som dominerade bland dem som vallade. I samband med övergången från yrkesherdar till andra former av vallning förändrades också vallarnas utrustning. Den blev enklare och vallhundarna försvann gradvis.
- 5 *Vinterns stallning* med fåhusens inredning och skillnader mellan land och stad samt gödselns hantering. Den i städerna under 1200-talet vanligt förekommande djupstallningen klingade av under senmedeltiden.
- 6 *Utfodringen* med vattning, lövtäkt, fodersäd och den extra tilldelningen vid juletid. Fodertillgången gjorde att nötboskapen hölls på gränsen till svält under vårvintern och endast kunde få mycket lite höfoder. Får och getter fick äta löv. Nödfoder hörde snarare till regel än undantag. På vintrarna fick nötboskapen drivas utomhus, ur fåhusen, för att få tillgång till vatten. (Det är förresten i detta sammanhang som det välkända uttrycket "Det är ingen ko på isen, så länge rumpan är på backen" kan få sin tydliga kontext.)

Framställningen avslutas med en sammanfattning på svenska, och här finns den för läsaren mest lättåtkomliga översikten över de faktiska resultat som den källpluralistiska metoden nu kunnat bidra med till våra kunskaper om boskapsskötseln under medeltiden. Dessutom finns här en kort anvisning för läsaren till bokens första del (s. 251), vilket sammantaget gör det till min rekommendation att läsaren startar med denna sammanfattning.

Resultaten från den lätt katalogerade brödtextern i bokens huvudframställning redovisas här systematiskt och fördelade på tre nivåer av säkerhet: säker – ganska säker – osäker, givetvis beroende av vilken information som medgivits att passera genom metodens nålsöga för att upphöjas till kunskap. Till undvikande av ett störande brus har författaren undvikit användandet av en fjärde nivå: mycket osäker eller "gissning". Den geografiska täckningsgraden är

därmed också varierande, men det är strävan efter en sorts helhetsyn på ”Sverige” eller ”Skandinavien”, med utländska utblickar och jämförelser, som fått bli det ledande målet. Precis som Halland är en blind fläck i Selma Lagerlöfs berättelse om Nils Holgersson måste detsamma i den här underbara boken gälla Öland, som helt saknar medeltida belägg. Myrdal vill ”skapa en föreställning om vissa huvuddrag i medeltidens vardagsliv”. Det är på denna samlade överblick av de säkra och ganska säkra utsagorna som de refererade resultaten ovan bygger på.

Efter denna systematiska presentation följer det sista steget i arbetet med den källpluralistiska metoden: den sammanfattande eller övergripande tolkningen. Först och främst lyfter Myrdal här fram att den agrara revolutionen under perioden 1000–1300 inte enbart omfattade åkerbruket och det manliga arbetet, utan i lika viktig grad även boskapsskötseln och det kvinnliga arbetet. För kvinnornas del var det särskilt *vidareförädlingen* det gällde. Smörhanteringen blev effektivare och ostproduktionen förnyades, vilket krävde kvinnornas skicklighet. Textilproduktion var ett annat viktigt område som förändrades av ny teknik och tillverkning för avsalu. Bland orsaksförklaringarna bakom denna omvandling ligger bl.a. att åkerbruk och boskapsskötsel utövades på samma gård och att kvinnorna accepterades i arbetet. För boskapsskötseln del fanns det en trend mot ett ökande antal djur per hushåll under senmedeltiden. Det kunde ske genom att en ”normalgård” uppstod som hade en djuruppsättning som mer liknade de större gårdarna under högmedeltiden, boskapsskötseln betydelse ökade i takt med en ökad mängd ängsmark per hushåll, samtidigt som ett stort antal torp som i regel saknade djur försvann. Men det som gäller förändringen av antalet djur är något som Myrdal har för avsikt att återkomma till i en annan publikation. Men redan nu kan det konstateras att den strävan efter effektivisering av arbetet som skedde under senmedeltiden var en förutsättning för att boskapsskötseln kunde öka, eftersom det efter pestperioderna fanns färre människor som skulle skörda mer hö och foderbristen var påtaglig. Denna effektiviseringssträvan fanns även inom boskapsskötseln, där de alltför små svenska byarna inte kunde ersätta yrkesherdarna med permanenta byherdar, vilket i stället öppnade för kvinnor och barn att ta över. Detta krävde i sin tur att betesmarkerna var fria från de farliga rovdjuren och var ett skäl till att vargjakt intensifierades. Efter digerdöden hade rovdjursstammarna kunnat växa till

sig mer ohämmat. Hela förändringsprocessen speglas alltså i de materiella uttrycken, genom enklare former av klädesdräkter och upphörandet av herdemusiken. För kvinnornas del innebar dock de allt större satsningarna på mjölkhanteringen ett i lika grad stigande och dagligt arbetsåtagande.

Efter bokens utförliga notapparat (850 noter) följer en serie specialiserade bilagor: mirakelberättelser om boskap, latinskt-svenskt glossarium och katalog över boskapstermer, en ordspråkskatalog, herdebilder i Norden och herdebilder i Europa. Till sist finns även en förteckning över förkortningar, de mångtaliga referenserna samt ett selektivt register. De använda illustrationerna är relativt sparsmakade, men vackra och ofta återgivna i färg. De sammantaget 310 trycksidorna ger ett mycket solitt och genomarbetat intryck, men saknar alltså någon form av sammanfattning för de utländska läsarna.

*Anders Perlinge, Stockholm*

*Dygdernas renässans.* Eva Österberg, Marie Lindstedt Cronberg & Catharina Stenqvist (red.). Atlantis, Stockholm 2012. 284 s., ill. ISBN 978-91-7353-596-0.

Utgångspunkten för antologin *Dygdernas renässans* är att moralfilosofiska diskussioner om dygder har fått förnyad aktualitet under senare tid. Dygd definieras i bokens inledning som en karaktärsinriktning hos en individ, vilken är moraliskt eftersträvansvärd. I boken medverkar elva svenska forskare varav fyra företräder idé- och lärdomshistoria, fyra historia, två teologi och en sociologi. Var och en av dem har fått välja en dygd att fördjupa sig i och resonera kring i ett långt historiskt perspektiv. Dygdetiken går tillbaka till antiken och speciellt Aristoteles på 300-talet f.Kr. Dygderna innebar en balans mellan ytterligheter. På så vis blev måttfullheten ett grundläggande ideal. Den medeltida kristna filosofin tog upp flera av de antika dygderna och kompletterade dem med de teologiska dygderna tro, hopp och kärlek samt ödmjukhet och kyskhet. Den kristna dygden ödmjukhet stod i motsättning till den antika dygden stolthet. Däremot förstärktes den antika dygden rättrådighet genom kristendomen. Ett dygdigt liv innebar då att leva som kristen i Jesu efterföljd. En artikel i boken belyser dygden barmhärtighet inom islam och hur den har tillämpats i Iran historiskt sett.

Både under antiken och medeltiden avsåg dygdeti-